

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Aida Kilim

Underlåtenhet att bistå nödställd

En studie om den straffria underlåtenheten

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Per Nilsén

Termin: VT 2014

Innehåll

ABSTRACT	1
SAMMANFATTNING	2
1. Inledning	3
1.1 Syfte.....	4
1.2 Metod och material.....	4
1.3 Frågeställningar och avgränsning.....	4
1.4 Forskningsläget.....	5
1.5 Disposition.....	5
2. Gällande rätt	6
2.1 Underlåtenhet att avslöja brott.....	6
2.2 Bestämmelser om handlingsplikt i vissa fall.....	7
3. Tidigare behandling av frågan om skyldighet att bistå nödstända	7
3.1 Historisk bakgrund.....	8
3.2 Diskussionen under 1960-1970 talet.....	9
3.3 Reformtankar fram till mitten på 1990-talet.....	11
3.4 Redogörelse för SOU 1996:185.....	11
3.5 Regeringens ställningstagande och efterföljande motioner.....	13
3.6 Frågans behandling under den borgerliga alliansen.....	14
4. Komparation med norsk och dansk rätt	14
4.1 Norge.....	15
4.2 Danmark.....	16
5. Skäl för och emot en lagstadgad allmän skyldighet att bistå nödstända	18
5.1 Moralfilosofiskt perspektiv.....	18
5.2 Politiskt perspektiv.....	19
5.3 Juridiskt perspektiv.....	20
6. Är en bestämmelse om allmän handlingsplikt önskvärd i svensk rätt?	21
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	23

Abstract

In Sweden, there is no general duty to rescue others in the meaning that you cannot be held liable for failing to come to the rescue of a person in distress. The matter has been discussed for several decades but enquiries and motions have been disapproved. The legislator's opinion is that a legal requirement for citizens to assist people in distress would have to be vague in its formulation to cover different situations as well as the dutiful persons, regardless of their competence and physical capacity, which would menace the predictability of the legal system. Caution is further a prime requirement of criminalization and the legislator finds no practical need of regulation of a duty to rescue. Perhaps there is a possibility that people who were present at a crime scene or an accident and failed to act in the duty to rescue would not report a crime, since themselves could be held liable for their inaction. This would have a negative effect the whole system of witnesses, notifications and criminal complaints.

There are, however, other aspects on this matter. The essence of morality and right behavior is an argument for a general duty to rescue other. To omit helping someone in need should not only be reprehensible but punishable. Such a regulation should encourage individuals to take greater responsibility as well as create a safer society. Our neighbors, Denmark and Norway have both regulations punishing omission to help others in need.

The author of this essay have sprouted several perspectives such as comparative, moral, philosophical, political and legal in the analysis of advantages and disadvantages of a regulation on duty to rescue, coming to the conclusion that a regulation on the matter is desirable.

Sammanfattning

I svensk rätt finns i dagsläget ingen bestämmelse om allmän skyldighet att bistå nödställda. Frågan har, historiskt sett, behandlats i utredningar och flertalet motioner har lagts fram men alla har gått i avstyrkande riktning. I brist på en straffsanktionerad hjälpplikt kan enskilda trots förmåga och hjälpmedel välja att inte ingripa utan att straffas. Lagstiftaren menar att försiktighet måste iakttas vid nykriminalisering och att man inte ska lagstifta där ett praktiskt behov av en lagstiftning inte finns. En bestämmelse om allmän handlingsplikt skulle behöva vara allmänt hållen för att täcka in ett brett spektra av situationer och omfatta alla och envar, oavsett kompetens och fysisk förmåga. En vag och allmänt hållen formulering skulle vara till men för förutsebarheten och rättssäkerheten. Från lagstiftarens sida är man vidare orolig att personer som närvarat vid en brottsplats, olycksplats eller nödsituation men underlåtit att ingripa inte kommer att ge tillkänna brott då de själva riskerar att straffas för sin passivitet. Frågan kan diskuteras ur flera aspekter. Underlåtenhet att bistå nödställda är på en moral grundad uppfattning stötande. Likgiltighet inför andra människors öden är mer än klandervärt varför en lagstiftning på området ska ses som en uppmuntran till ansvarstagande och medmänsklighet. Argument som framförts mot ett införande av en bestämmelse om allmän skyldighet att bistå nödställda har inte hindrat lagstiftning i våra grannländer. I uppsatsen behandlas norsk och dansk rätt, bestämmelserna är till sitt innehåll och straffskalor olika men stadgar båda böter och fängelse för de fall enskilda försummar sin hjälpplikt.

Förutom en komparativ studie argumenterar författaren ur moralfilosofiska, politiska och juridiska perspektiv i analysen om skälen för och emot en lagstadgad skyldighet att ingripa när någon befinner sig i nöd. Författaren anser en allmän skyldighet att bistå nödställda önskvärd i svensk rätt.

1. Inledning

Civilkurage kan förklaras vara ett mod att agera i givna situationer där man utsätter sig själv för en risk. Detta är ett självmant agerande som i sig ofta bidrar till ett ställningstagande. Att då tala om en civilkuragelag är missvisande i den bemärkelsen att civilkuraget inte längre framstår som ett agerande man själv valt, en symbol av mod, utan snarare en plikt att enligt lag agera. Att självmant bistå andra har också uttryckts som ett solidaritets- och medborgaransvar. Många menar att detta sunna förnuft, detta mod, existerar i det allmänna rättsmedvetandet. I Sverige har lagstiftaren intagit ställningen att man i största möjliga mån inte ska lagstifta om sådant där ett uttryckligt behov av lagstiftning inte finns. I decennier har man i svensk straffrätt diskuterat behovet av en s.k. ”civilkuragelag”, dvs. införande av en skyldighet att bistå nödställda personer. I dagsläget finns inte någon sådan skyldighet. Det som blir huvudfrågan är huruvida underlåtenhet att agera borde vara straffsanktionerad. Vi kan tänka oss följande scenario,

(...) En svensk skolgård efter ett regn: ett bollplank, några buskar, en liten men djup vattenpöl. Det är tomt på människor sånär som på en ensam flanör och en tvåårig pojke som smitit från sin mamma. Pojken traskar i pölen, snubblar och faller, han får huvudet under vattnet. Flanören går närmare, tänder en cigarett, betraktar en stund dödskampen, kastar sedan en blick på sina nyputsade skor och lämnar med snabba steg olycksplatsen.¹

Mannens agerande eller snarare underlåtenhet att agera, trots att den från moralisk synpunkt kan vara klandervärd i den grad att den skulle kunna vara lika straffvärd som ett aktivt orsakande av skadan, är inte straffbart. Zaremba kritiserar i sin artikel bristen på lagstiftning på området och menar att om någon hade bevittnat händelsen så skulle mannen ha kunnat straffas, inte för underlåtenhet att bistå nödställd, utan på grund av överträdelse av förbudet att röka på en skolgård.² Situationen uppmärksammar just problematiken kring underlåtenhet att agera ur ett rättsligt såväl som ett moraliskt perspektiv och väcker tankar om ett eventuellt behov av en allmän handlingsplikt i svensk rätt.

¹ Maciej Zarembas artikel, *Orättens rötter*, Moderna Tider, årgång 1995/1996 s. 26.

² Tobakslag (1993:581) 2§ 1 p

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att i en bredare kontext belysa lagstiftarens ställningstagande beträffande behovet av en bestämmelse om allmän handlingsplikt. Uppsatsen syftar vidare till att behandla varför vi inte har en kriminalisering av underlåtenhet att bistå nödställd i svensk straffrätt idag och vilka för- och nackdelar en kriminalisering skulle kunna ha. Syftet är att vidare analysera huruvida en kriminalisering på området är önskvärd.

1.2 Metod och material

Uppsatsen är en produkt av analyserat material i form av offentligt tryck och doktrin. Fokus har inte legat på praxis av den enkla anledning att en allmän handlingsplikt att bistå nödställda inte finns i svensk rätt varför en analys av praxis skulle ha belyst andra aspekter som faller utanför uppsatsens omfång så som hjälpplikt enligt trafikförordningen, underlåtenhetsbrott vid narkotikainnehav, häleriansvar, underlåtenhet att avslöja grov misshandel m.fl.³

Jag har använt mig av rättsdogmatisk metod i en komparativ studie.⁴ Uppsatsen belyser problematiken kring handlingsplikt ur ett rättsutvecklingsperspektiv där vi kan se hur synen på införandet av allmän handlingsplikt sett ut och utvecklats genom åren. Vidare anläggs i redogörelsen ett kritiskt perspektiv som syftar till att belysa svårigheten i att ha en lagstiftning på området kontra den likgiltighet inför andra människors nöd som riskerar att utvecklas då en sådan lagstiftning inte existerar. Problematiken är inte speciell för Sverige varför jag också väljer att anlägga ett komparativt perspektiv på denna uppsats. Genom att titta på vilka lösningar våra grannländer valt hoppas jag kunna presentera flera infallsvinklar i problematiken kring en allmän handlingsplikt för att få en mer utförlig redogörelse över huruvida civilkurage är något att lagstifta om.

1.3 Frågeställningar och avgränsning

Föremål för denna uppsats är som framgått en undersökning om allmän skyldighet att bistå nödställda. Nedan följer tre frågeställningar som ska behandlas under uppsatsens gång.

- Varför finns det ingen allmän skyldighet att bistå nödställda i svensk rätt?
- Vilka är för- och nackdelarna med en kriminalisering av underlåtenhet att bistå?
- Är en kriminalisering på området är önskvärd?

³ Jfr NJA 1988 s 444, RH 1997:1, m.fl, se även Annika Norée, *Underlåtenhet inget brott utan stöd i lag*, artikel i JT 2003/04 s. 976-990

⁴ Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013, s. 29f

Jag kommer inte att belysa situationer där en skyldighet vilar på grund av avtalsförhållanden, tillsynsansvar, tjänsteplikt och dylikt utan fokusera på en utredning och analys om en utomobligatorisk allmän skyldighet att bistå nödställda. Jag vill uppmärksamma läsaren att de olika underlåtenhetsformerna och den skyldighet att agera som kan finnas på grund av garantställning, som i och för sig är relevant för frågan, inte kommer att redogöras för i denna framställning i brist på utrymme. Skyldighet att agera på grund av eget föregående behandlande är inte heller föremål för uppsatsen. Framställningen är inte uttömmande varför även nöd- och nödvärnsrätt och skadeståndsfrågor kommer att lämnas utanför.

Vad gäller de komparativa inslagen presenteras dessa i belysande syfte för att åskådliggöra metoder i hur man valt att lösa liknande problem. Inte heller här kommer jag att gå in på praxis. Jag har valt att undersöka med den svenska rättskulturen nära besläktade rättsordningar, norsk och dansk rätt, eftersom jag anser att det blir mest givande att göra en komparation med liknande rättsordningar. Teckenbegränsning har medfört att jag i uppsatsen valt att bortse från finsk rätt och av samma anledning kommer uppsatsen heller inte att ingående behandla hur utformningen av en eventuell lagbestämmelse i Sverige hade kunnat se ut. Andra former av civilkurage kommer inte heller att presenteras här.

1.4 Forskningsläget

Frågan om allmän skyldighet att bistå nödställda har länge varit föremål för diskussion. Denna diskussion har resulterat i flertalet motioner på området och två stora utredningar de senaste två decennierna. Forskningsläget presenteras löpande i framställningen.

1.5 Disposition

Upplägget för uppsatsen är att jag inledningsvis under avsnitt två redogör för gällande rätt på området. Avsnitt tre redogör för den historiska synen och tidigare behandling av frågan. I avsnitt fyra återfinns komparativa inslag där norsk och dansk rätt på området behandlas. Moralfilosofiska, politiska och juridiska aspekter kommer att anläggas frågan om det bör föreligga en skyldighet att bistå nödställda personer och dessa diskuteras under avsnitt fem. Därmed kommer skälen för och emot en lagstadgad skyldighet att bistå nödställda att framställas. Avslutningsvis ska jag under avsnitt sex kommentera frågan om allmän skyldighet att bistå nödställda överhuvudtaget är önskvärd.

2. Gällande rätt

Lagstiftningen är relativt sparsam vad gäller bestämmelser om handlingsplikt. En handlingsplikt kan uppstå på olika sätt däribland på grund av tillsynsansvar, så som för vårdnadshavare gentemot barnet enligt föräldrabalkens bestämmelser. En skyldighet att agera kan uppstå på grund av avtalad tillsynsplikt men kan också tillskrivas personer som av olika anledningar, nära levnadsgemenskap eller yrkesplikt, innehar en garantställning. En handlingsplikt kan vidare uppkomma på grund av föregående handlande som exempelvis vid underlåtenhet att avvärja allmänfara.⁵

Nedan ska belysas de fall där man har en skyldighet att agera, inte nödvändigtvis för att bistå en nödställd, men för att på olika sätt avvärja eller hindra fara och skada.

2.1 Underlåtenhet att avslöja brott

I 23:6 brottsbalken (BrB) återfinns en bestämmelse där underlåtenhet att i tid anmäla eller avslöja brott som är å färde när det kan ske utan fara för honom själv eller någon av hans närmaste är straffbelagt. Att brott är ”å färde” innebär att brottet ännu inte avslutats eller att den brottsliga effekten ännu inte har fullbordats. Vad som krävs är att det ska ha funnits en möjlighet att avslöjandet skulle ha förhindrat brottets fullbordan. I äldre doktrin framgår att man tidigare ställt krav på absolut kausalitet mellan brottets fullbordan och underlåtenhet att avslöja det. Brottbeskrivningen framställde ett krav på att brottet inte skulle ha kommit till stånd om den underlåtande hade avslöjat det.⁶ Vad som idag är av betydelse är huruvida avslöjandet faktiskt kan vara verkningsfullt. Skulle ett avslöjande vara helt verkningslöst är ett ansvarsutkrävande omöjligt.⁷ Av 23:6 BrB framgår att den underlåtande döms för underlåtenhet att avslöja brottet enligt vad som är stadgat för den som endast i mindre mån medverkat till sådant brott innebärande att straffskalan är upp till två år. I särskilt föreskrivna fall kan ansvar utdömas till den som inte sett men bort inse att brottet var å färde. I paragrafens andra stycke stadgas ett ansvar för föräldrar, uppfostrare och förmyndare eller annan under vems vård och lydnad barnet står att så som övervakningsgaranter för barnet

⁵ SOU 2011:16, *Allmän skyldighet att hjälpa nödställda*, s. 20-28.

⁶ Strahl, Ivar, Bergendal, Ragnar & Beckman, Nils (red.), *Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten*, 2., [revid.] uppl., Norstedt, Stockholm, 1957 s. 128.

⁷ Asp, Petter, Ulväng, Magnus, Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013 s. 122.

hindra brottet. Stadgandet innebär således en handlingsplikt för ovan nämnda subjekt och vid en underlåtenhet att hindra barnet från att föröva brottet kan de dömas till ansvar.

2.2 Bestämmelser om handlingsplikt i vissa fall

Förutom skyldighet att hindra brott återfinns i svensk rätt en rad olika fall där en handlingsplikt existerar. En handlingsplikt kan föreligga genom en skyldighet på grund av särskild föreskrift. Sådant är fallet på trafikområdet. I trafikförordningen⁸ är en trafikant som haft del i en olycka skyldig att stanna kvar på platsen och efter förmåga hjälpa eventuella skadade. Även i lag om straff för vissa trafikbrott⁹ stadgas att man ska kvarstanna på platsen där en trafikolycka ägt rum. Inom sjöfarten regleras skyldigheten för befälhavare att bistå nödställda och vidta åtgärder för att rädda personer i sjönöd.¹⁰ Liknande bestämmelse finns för befälhavare för luftfartyg där de har en skyldighet att göra allt de kan för att rädda personer såväl som gods på luftfartyget om detta skulle råka i nöd¹¹.

Bestämmelser i räddningstjänstlagen stadgar underrättelse- och alarmeringsplikt vid olyckor och brand¹². Liknande bestämmelse finns i lag om skydd mot olyckor¹³, där det föreskrivs att den som upptäcker eller får kännedom om en brand eller olycka som innebär fara för liv eller hälsa eller en överhängande fara för en brand eller olycka ska om möjligt varna dem som är i fara och tillkalla hjälp. Handlingsplikten i detta fall innebär en skyldighet att varna och tillkalla hjälp i de fall situationen inte kan bemästras av personer på olycksplatsen men handlingsplikten innebär inte någon skyldighet att delta i ett eventuellt räddningsarbete.¹⁴

3. Tidigare behandling av frågan om skyldighet att bistå nödställda

Diskussionerna kring en allmän handlingsplikt i svensk rätt sträcker sig flera århundraden tillbaka. Tendensen har genom åren varit att lagstiftaren i allt mindre grad ser en allmän skyldighet att bistå nödställda som ett föremål för lagstiftning.

⁸ Trafikförordningen (1998:1276), 2 kap 8§

⁹ Lag (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, 5§

¹⁰ Sjölagen (1994:1009), 6 kap 6§,

¹¹ Luftfartslagen (2010:500), 5 kap 7§

¹² Räddningstjänstlagen (1986:1102), 39§, 44§

¹³ Lag (2003:778) om skydd mot olyckor, 2 kap 1§

¹⁴ SOU 2011:16 s. 20f, 37f.

3.1 Historisk bakgrund

Redan i det kungliga brevet från år 1698 om ansvar för olika former av delaktighet behandlades straff för underlåtenhet. Detta kom senare att överföras till 1734 års lag.¹⁵ I 61:3 missgärningsbalken (MB) föreskrevs,

Nu har han hvarken rådt eller hulptit til gierningen; men vetat förut, at then vår å färde, och thet ej uppenbaradt; eller ock; sedan gierningen är gjord, fått therom kunskap, och hulptit then at dölja; plichte efter omständigheterna, med penningar eller som förr är sagt.¹⁶

Bestämmelsen stadgade bötesstraff, spö- eller risstraff, arbete eller fängelse i de fall man inte gav till känna brott. I förslaget till en Allmän Criminallag år 1832 föreslog emellertid lagkommittéen att en allmän plikt att hindra andras brottsliga företag inte kunde åläggas alla medborgarna utan endast föräldrar, fosterföräldrar, förmyndare eller annan uppfostrare.¹⁷ I strafflagen (SL) från år 1864 valde man dock att i tredje kapitlet om delaktighet i brott reglera straffansvar för underlåtenhet att reagera mot annans brott även för andra än vad som tidigare föreslogs.

Har annan, än de personer, som i 7§ nämnde äro, vetat brott, deraf någons lif, helsa, frihet eller egendom i synnerlig fara sattes, å färde vara, och underlåtit att det i tid, så att faran afvärjas kunde, upptäcka, när det utan angivelse till åtal ske kunnat; varde han ock straffad såsom i 7§ sägs.¹⁸

Detta innebar att fler personer än föräldrar, fosterföräldrar, förmyndare och andra uppfostrare, om vilka det stadgas i 3 kap 7§ SL, kunde dömas för underlåtenhet att reagera mot annans brott med straff upp till sex månaders fängelse. I samma lag stadgades även ett straffbud rörande underlåtenhet att upptäcka förräderi och andra brott mot rikets säkerhet. Före 1948 års reform betraktades underlåtenhet att avslöja eller hindra brott som s.k. negativ delaktighet i annans brott. I straffrättskommittéens betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten pekade man på att underlåtenheten skulle betraktas som ett brott mot allmän ordning.¹⁹ Denna förflyttning hade även föreslagits av Straffrättskommittéen i början

¹⁵ SOU 1996:185 del 2, s. 241.

¹⁶ Sveriges Rikes Lag, gillad och antagen på riksdagen år 1734, till 250-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva tryckta upplagan av år 1780, rättshistoriskt bibliotek, 1:a serien, 37:e bandet, s. 174.

¹⁷ SOU 1996:185 del 2, s. 241.

¹⁸ Strafflag(1864:11), gifwen Stockholms Slott den 16 februari 1864, s. 9.

¹⁹ SOU 1944:69, Straffrättskommittéens betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten, kap 11, s. 204.

på 1900-talet. Genom denna förflyttning ville man visa att endast underlåtenhet att avslöja särskilt svåra brott skulle vara straffbar.²⁰ Förslagen fick inget större gehör någon av gångerna och efter strafflagsrevisionen år 1948 valde man att placera bestämmelsen om underlåtenhet i anslutning till bestämmelserna om medverkan.²¹ Som framgått har det historiskt sett inte varit fråga om en renodlad bestämmelse om generell handlingsplikt utan tidigare diskussioner har mynnat ut i det som idag är 23:6 BrB. I förarbetena till brottsbalken behandlades frågan om en generell straffbestämmelse skulle införas. Slutsatsen blev att man inte ansåg det lämpligt med en sådan bestämmelse.²² Dagens rättsläge återspeglas denna ståndpunkt.

3.2 Diskussionen under 1960-1970 talet

Vid 1963 års riksdag väcktes frågan om en allmän skyldighet att bistå nödställda för första gången.²³ Motionärerna menade att det inte fanns någon överensstämmelse mellan den allmänna rättsuppfattningen om att bistående av nödställd är en moralisk plikt och lagens bestämmelser. I takt med bilismens utveckling och det därmed ökade antalet olyckor väcktes fler förslag om behovet av en lagstadgad skyldighet att bistå nödställda, för såväl inblandade som för vittnen att stanna kvar på olycksplatsen eller tillkalla hjälp. Positivt inställda till motionen var Svea Hovrätt och Häradshövdingeföreningen som båda menade att en bestämmelse om handlingsplikt kunde förmå människor att göra insatser för att rädda liv och begränsa personskador. Flera andra remissinstanser hade en annan inställning. Dessa såg inget praktiskt behov av en straffsanktionerad handlingsplikt och man ansåg en eventuell sådan bestämmelse sällan tillämplig då man menade att det torde vara undantagsfall där medborgarna inte skulle agera. Statsåklagaren i Malmö menade att den allmänna samhällsmoralen var så välutvecklad att människor ingriper då någon annan är i nöd och i de fall de inte ingriper skulle en kriminalisering inte framtvinga ett ingripande.

Advokatsamfundet framhävde att det kunde uppstå gränsdragningsproblem då det kunde bli svårt att skilja i vilka fall en underlåtenhet att ingripa var straffbar respektive straffri.²⁴

Lagutskottet menade i likhet med statsåklagaren att även om området lämnades straffritt så var människor beredda att självmant ingripa eftersom den som brister i sin hjälpsamhet vid allvarliga nödsituationer ”drabbas av en kännbar, social reaktion”. Man var vidare orolig att

²⁰ SOU 1996:185 del 2, s. 245.

²¹ A.a. s. 319.

²² SOU 1953:14, *Förslag till brottsbalk*, s. 143., Kungl. Majt:s proposition med förslag till brottsbalk, 1962:10 del B s. 97.

²³ Motion nr 16 i första kammaren och motion nr 17 i andra kammaren, år 1963.

²⁴ SOU 2011:16 s. 64ff.

en lagbestämmelse på området kunde öka risken för olämpliga åtgärder vid omhändertagandet av svårt skadade då man inte kan förutsätta att alla medborgare har den kunskap och kompetens som krävs för ett ingripande och att en rädsla för att drabbas av straff inte kommer underlätta vid ingripandet.²⁵ Motionerna avstyrktes.

År 1971 lämnade tidigare motionär in en snarlik motion om införandet av en allmän skyldighet att bistå nödställda. Motionären menade att de invändningar mot införandet av en lagbestämmelse att bistå nödställda som rests hade hänfört sig till förmodade svårigheter gällande utformningen av bestämmelsen och svårigheter i bevisning och att det krävdes ytterligare utredning i frågan.²⁶ Domareföreningen, en av få remissinstanser som såg positiva effekter av motionen, anslöt sig i stort till det yttrande som Föreningen Sveriges Häradshövdingar avgett några år tidigare. I sitt remissvar skrev domareföreningen:

”Härav följer emellertid icke att en sådan bestämmelse ej ur allmänpreventiv synpunkt skulle kunna tjäna såsom ett värdefullt stöd för människors handlande i kritiska situationer, där andra människor befinna sig i livsfara, och så att säga aktivera oföretagsamheten hos den presumtive hjälparen. Det kan även för den allmänna rättskänslan framstå såsom synnerligen stötande att en person, som i en situation där han utan olägenhet för honom själv kunnat värdefullt bidra till att rädda annan människas liv, icke för sin underlåtenhet att ingripa kan drabbas av någon som helst påföljd.”²⁷

Riksåklagarens, Rikspolisens och Advokatsamfundets remissvar gick i avstyrkande riktning och justitieutskottet framhöll att det under åren inte inträffat något som borde föranleda utskottet att göra en annan bedömning än den som gjordes år 1963. Utformningen av en sådan bestämmelse skulle behöva formuleras i allmänna ordalag för att omfatta ett brett spektrum av situationer där en skyldighet att bistå nödställda skulle kunna uppkomma och att detta i sin tur skulle skapa en rättsosäkerhet i samhället.²⁸

Året därpå, 1972, lämnades en flerpartimotion (Centerpartiet, Folkpartiet, Moderaterna och Socialdemokraterna) i samma ämne med begäran om ett lagstiftningsförslag från regeringen beträffande straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå nödställda. Motionärerna menade nu att det allmänna rättsmedvetandet, den socialt kännbara reaktionen och den allmänna

²⁵ SOU 2011:16 s. 68.

²⁶ JuU 1971:16 s. 1 betänkande i anledning av motion 1971:173.

²⁷ A.a. s. 6.

²⁸ A.a. s. 7ff.

samhällsmoralen som man tidigare åberopat inte längre var allmänt förekommande. Motionärerna argumenterade för att man i svensk rätt borde införa en allmän handlingsplikt likt den i norsk rätt.²⁹ Vid en avvägning mellan för- och nackdelar vidhöll utskottet att det inte fanns tillräckliga skäl för en lagstiftning på området.³⁰

3.3 Reformtankar fram till mitten på 1990-talet

En allmän handlingsplikt existerade heller inte fortsättningsvis och fråga om införandet av en sådan uppmärksammades åter år 1979 i ett betänkande till räddningstjänstlag.

Räddningstjänstkommittéen övervägde bestämmelser om skyldighet för allmänheten att efter förmåga bistå den vars liv är i fara och kommittéen menade att det borde finnas bestämmelser i räddningstjänstlagen där enskilda uppmanas att vidta räddningsåtgärder i mindre komplicerade fall samt att enskilda ska åläggas alarmerings- och varningsplikt. Kommittéen ansåg i övrigt inte ett behov av generell skyldighet för enskilda att ingripa.³¹

Behovet av en allmän bestämmelse rörande underlåtenhet att bistå andra personer var åter aktuell i början på 1990-talet. Utredaren Madeleine Leijonhufvud skrev i departementspromemorian, *Efter Lindome*, att svensk rätt ställer lägre krav på människor att ingripa till andras hjälp än många andra rättssystem. Leijonhufvud framhöll vidare att man inte kan förvänta sig ett ingripande där den presumtive hjälparen själv riskerar att skadas, som exempelvis när vapen är inblandade, men att ingripande i andra fall torde vara fullt legitima och önskvärda. Kopplingar till norsk rätt såväl som fransk rätt framställdes i syfte att rättfärdiga ett utvidgat straffansvar för underlåtenhet.³² Efter departementspromemorian tillsattes våren 1994 en utredning om den allmänna straffrätten.³³

3.4 Redogörelse för SOU 1996:185

Straffansvarsutredningens förslag var att det bör införas en särskild straffbestämmelse avseende underlåtenhet att bistå nödställd.³⁴ Straffansvarsutredningen ansåg att bestämmelsen skulle placeras i 3 kap BrB då det rörde sig om den nödställdes liv och hälsa och gav förslag på hur en sådan bestämmelse kunde formuleras.

²⁹ Motion 1972:899 s. 1ff.

³⁰ Bet.JuU 1972:18, s. 7f

³¹ SOU 1983:77 s. 541.

³² Ds 1993:15, s. 59f.

³³ SOU 1996:185

³⁴ SOU 1996:185 del 1, s. 335.

Den som underlåter att tillkalla hjälp eller att försöka rädda eller på annat sätt bistå en person som befinner sig i allvarlig fara för liv eller hälsa eller i en därmed jämförlig situation, döms för underlåtenhet att bistå nödställd till böter eller fängelse i högst två år.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar. Till ansvar skall inte heller dömas om ett ingripande inte kan ske utan fara för den handlande eller för någon annan.³⁵

Av förslaget framgår att bestämmelsen syftade till att få människor att reagera när en medmänniska befinner sig i nöd. Det ska vara fråga om en situation där faran är påtaglig och risken stor att en allvarlig följd inträffar. Straffansvarsutredningen menade vidare att det ankom på domstolen att göra en skälighetsbedömning om det var påkallat för personen i fråga att ingripa i den konkreta situationen vid gärningstillfället. Vid en efterhandsbedömning skulle dock inte krävas att den åtgärd som man faktiskt vidtog var den mest lämpliga eller ändamålsenliga. Ur motiveringen kan utläsas en god marginal till den handlingsskyldiges förmån. Handlingsplikten skulle enligt den föreslagna paragrafen normalt anses mindre långtgående än när gärningsmannen befinner sig i garantställning varför bestämmelsen skulle syfta till att grunda straffrättsligt ansvar för påtagligt klandervärd underlåtenhet. Förslaget var vidare att paragrafens andra stycke skulle stadga ansvarsfrihet i ringa fall och i de fall det skulle innebära fara att agera. En avvägning mellan den fara som hotar den nödställda och den fara som hotar den handlingsskyldige skulle göras för att bedöma om ett agerande skäligen kunde begäras. För den handlingsskyldige skulle ett insiktuppsåt krävas innebärande att han förstod att det förelåg någon form av risk för allvarlig skada och hade någon sorts insikt om att han har en plikt att handla.³⁶

Innan regeringen tog ställning till Straffansvarsutredningens förslag hade det under åren 1997-2000 inkommit motioner³⁷ från företrädare för Centerpartiet, Folkpartiet och Moderaterna om en skyldighet att ingripa och hjälpa brottsoffer, främst vid pågående misshandel, drunknings- samt trafikolyckor. Utskottet valde att avstyrka motionerna i väntan på utredningens förslag till kommande reglering för straffrätten i stort.³⁸

³⁵ SOU 1996:185 s. 428.

³⁶ A.a. s. 429ff.

³⁷ Mot.1997/98:Ju718, mot. 1997/98:720

³⁸ Bet.1997/98:JuU9 s.17ff.

I sedvanlig ordning remissbehandlades straffansvarsutredningen förslag. Remissinstanserna framförde liknande argumentation som de som tidigare redovisats. Den goda medborgarmoralen och regleringens moralstärkande funktion stod mot ifrågasättandet om ett verkligt behov av en sådan bestämmelse förelåg. Svea hovrätt, Göta hovrätt, Statens Räddningsverk och bland flera även juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet välkomnade en reglering på området som skulle fastslå att man inte bör vara likgiltig inför andras liv. Åklagarmyndigheten i Göteborg och fakultetsnämnden vid Stockholms universitet såg också en reglering av frågan värdefull som ett solidaritetsansvar med ett brottspreventivt värde. Remissinstanser så som Hovrätten för Övre Norrland, Malmö tingsrätt, samt Åklagarmyndigheten i Stockholm och Sundsvall avstyrkte bland andra förslaget. Enligt deras mening fanns det inget behov av ett straffbud likt det föreslagna och att handlingsdirigerande och moralförstärkande skäl inte borde föranleda lagstiftning på området. Flera remissinstanser menade att förslaget kunde få en motsatt effekt. Människor som nu tvekade på att ingripa skulle istället lämna platsen för att undgå ansvar. Tveksamt inställda var man även till utformningen av paragrafens lydelse och i vad mån handlingsplikten skulle påverka rätten till skadestånd.³⁹

3.5 Regeringens ställningstagande och efterföljande motioner

I propositionen 2000/01:85 med förslag till lag om förberedelse till brott m.m. ifrågasatte regeringen likt flera remissinstanser det praktiska behovet av en allmän straffrättslig bestämmelse om handlingsplikt rörande underlåtenhet att bistå nödställd. Kretsen handlingspliktiga, förutsebarheten och upprätthållandet av en eventuell kriminalisering på området kunde bli svår varför förtroendet för rättssystemet skulle urholkas om en straffbestämmelse likt den föreslagna inte kunde efterföljas. Kriminalisering av ett visst beteende är inte alltid det mest effektiva medlet och risken för att hot om straffansvar kan leda till att olämpliga åtgärder vidtas borde vidare beaktas. Eftersom individer reagerar olika, har olika utbildningar och kompetens kan man inte i lagstiftning förutsätta att alla kan agera på samma sätt vilket innebär att en bestämmelse om handlingsplikt skulle behöva förses med ett antal undantag när straffansvar inte kan komma i fråga. Sammantaget ansåg regeringen att nackdelarna med en sådan bestämmelse var fler än fördelarna varför det beslutades att straffansvarsutredningens förslag inte skulle genomföras.⁴⁰

³⁹ Prop 2000/01:85 med förslag till lag om förberedelse till brott s. 21f.

⁴⁰ Prop 2000/01:85 s. 23ff

Justitieutskottet behandlade kort därefter en följdmotion av Moderaterna i ämnet.⁴¹ Utskottet avstyrkte motionen med argumentet att den då gällande lagstiftningen redan innehöll straffbestämmelser för underlåtenhet i de allra mest straffvärda fallen, såsom att avslöja brott, avvärjande av fara efter eget föregående handlande och vårdnadshavares ansvar. Vidare framhölls vikten av återhållsamhet vid nykriminaliseringar och att tillräckliga skäl för bifall inte ansågs föreligga.⁴² En ihärdig enskild motionär från Moderaterna lade fram en motion med samma yrkande som föregående år och återkom nästföljande riksmöte med en nästintill likalydande motion och året efter det igen.⁴³ Våren 2006 behandlades ytterligare motioner⁴⁴ om ett utvidgat krav på ingripande vid brott men justitieutskottet hänvisade återigen till sitt av riksdagen godkända betänkande och avstyrkte även de här motionerna.⁴⁵

3.6 Frågans behandling under den borgerliga alliansen

Hösten 2006 fick vi i Sverige en borgerlig regering. I regeringsförklaringen meddelande statsministern att behovet av en ”civilkuragelag” skulle utredas. Tiden emellan regeringsförklaringen och utredningens direktiv⁴⁶ hösten 2009 om genomgripande utredning och analys av lagstiftningen på området inkom flera motioner på området⁴⁷ följt av ytterligare motioner år 2010⁴⁸ från Moderaterna och Kristdemokraterna med samma utgång som tidigare motioner. Precis som lovats, tillsattes en utredning, den s.k. handlingspliktutredningen⁴⁹. Argumenten som framhölls där var i stort de samma som tidigare anförts och skälen mot en lagstadgad skyldighet att bistå nödställda ansågs väga tyngre. Även efter denna utredning har det inkommit motioner med förslag på införandet av en allmän handlingsplikt, med motionärer från Moderaterna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna.⁵⁰

4. Komparation med norsk och dansk rätt

Som argument för införandet av en allmän handlingsplikt har värdet av att uppnå en nordisk rättslikhet i strafflagstiftningen lyfts fram. Våra grannländer har bestämmelser om

⁴¹ Motion 2000/01: ju16 s. 25.

⁴² Bet. 2000/01:JuU25 s. 10f.

⁴³ Motion 2001/02: ju274, 2002/03: ju302, 2003/04: ju206

⁴⁴ Motion 2005/06:Ju245, 2005/06:Ju438, 2005/06: ju448

⁴⁵ Bet. 2005/06:JuU22 s.56.

⁴⁶ Dir. 2009:82

⁴⁷ Motion 2006/07 Ju208, 2007/08:Ju212, 2008/09:Ju213, 2008/09:Ju222

⁴⁸ Motion 2010/11:Ju360

⁴⁹ SOU 2011:16

⁵⁰ Motion 2011/12:Ju365, 2013/14:Ju258, 2013/14:Ju265

handlingsplikt, om än olika till materiellt innehåll och straffskalor⁵¹, varför jag väljer att belysa hur problematiken hanterats i dessa länder.

4.1 Norge

Den norske Straffeloven har varit föremål för revidering. Den ännu idag gällande strafflagen är från år 1902 och stadgar i dess §387 en straffsanktionerad skyldighet att bistå nödställda vid uppenbar fara för liv. År 2005 antogs den nya strafflagen men har i skrivande stund inte trätt ikraft.⁵² I denna lag stadgas en allmän hjälpplikt i §287 och har en lite annorlunda utformning varför båda bestämmelser kommer att belysas.

§ 387. Med Bøder eller med Fængsel indtil 3 Maaneder straffes den, som unnlader, uagtet det var ham muligt uden særlig Fare eller Opofrelse for ham selv eller andre,

- 1. efter Evne at hjælpe den, der er i øiensynlig og overhængende Livsfare, eller*
- 2. gennem betimelig Anmeldelse for vedkommende Myndighed eller paa anden Maade efter Evne at afverge Ildsvaade, Oversvømmelse, Sprængning eller lignende Ulykke, der medfører Fare for Menneskeliv.*

Saafernt paa Grund af Forseelsen nogen omkommer, kan Fængsel indtil 6 Maaneder anvendes.

Skyldigheten i bestämmelsen innebär att man efter egen förmåga ska hjälpa nödställda då det föreligger en uppenbar livsfara eller i tid anmäla eller efter egen förmåga avvärja en brand, översvämning, sprängning eller liknande olycka som medför fara för människoliv. Straffet för underlåtenhet att bistå nödställd, benämnd som försummelse av hjälpplikt, stadgar böter eller fängelse upp till tre månader för de fall det inte föreligger en ansvarsfrihet enligt paragrafen sista stycke. Hjälpplikten vänder sig till alla och envar men aktualiseras inte om ingripandet skulle innebära särskilt utsättande för fara eller uppoffring för den handlande eller andra. Detta innebär att lagen inte ställer krav på hjälteinsatser, s.k. heroism.⁵³ I doktrin diskuteras när en sådan plikt inträder och det finns de som hävdar att döden som följd ska vara förestående medan andra menar att det räcker med att situationen är kritisk i den bemärkelsen att det föreligger en överhängande fara för liv. Huruvida man varit skyldig att agera bedöms utifrån situationen, den handlingspliktiges förmåga och de hjälpmedel som den

⁵¹ SOU 2011:16 s. 103ff.

⁵² <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28?q=straffeloven>

⁵³ Johs. Andenæs, Anders Bratholm, *Spesiell strafferett*, Utvalgte emner, 3.utgave, Oslo, 1996 s. 98f.

handlingspliktige hade till sitt förfogande.⁵⁴ Förutsättningen för att underlåtenheten i sig ska anses vara en orsak till inträffad följd kräver att det förelegat förväntan eller tillit för den handlingspliktige att avvärja effekten, resonemang som påminner om garantställning i svensk rätt.⁵⁵ Huruvida försummelsen av hjälpplikt kräver oaktsamhet eller uppsåt framgår inte av bestämmelsen men doktrin och praxis tyder på att underlåtenheten ska vara uppsåtlig.⁵⁶ Paragrafens andra punkt syftar till att ålägga en skyldighet att avvärja allmänfara eller anmäla en sådan fara till behörig myndighet. I den nya strafflagen har man tagit bort hänvisningen till myndighet och kräver nu inte heller en synbar och överhängande livsfara utan det räcker med uppenbar fara för liv, kropp och hälsa för att hjälpplikten ska aktualiseras.

§ 287. Med bot eller fengsel inntil 6 måneder straffes den som unnlater

- a) etter evne å hjelpe en person som er i åpenbar fare for å miste livet eller bli påført betydelig skade på kropp eller helse, eller*
- b) ved anmeldelse eller på annen måte etter evne å avverge brann, oversvømmelse, sprengning eller lignende ulykke som medfører fare for menneskeliv eller betydelig skade på kropp og helse.*

Brudd på hjelpeplikten etter første ledd straffes ikke når plikten ikke kunne oppfylles uten å utsette seg selv eller andre for særlig fare eller oppofrelse.

Ännu en ändring är straffskalan. I §387 i Straffeloven från 1902 stadgas tre månaders fängelse för försummelse av hjälpplikt och sex månaders fängelse för de fall någon omkommer på grund av underlåtenheten. För att kunna straffas för den uppkomna effekten, döden, krävs ett orsakssamband mellan underlåtenheten och dödsfallet.⁵⁷ I den nya lydelsen i lagens §287 har man höjt straffskalan från tre månaders fängelse till sex månaders fängelse och något stadgande om uppkommen effekt återfinns inte längre.

4.2 Danmark

I dansk rätt kan det beroende på omständigheter vara straffbart att underlåta att hjälpa någon som är i synbar livsfara. Inom rimlighetens gränser har således alla en skyldighet att undsätta

⁵⁴ Bratholm, Anders & Matningsdal, Magnus (red.), *Straffeloven med kommentarer. D. 3, Forseelser*, Universitetsforl., Oslo, 1998, s. 211f.

⁵⁵ Andenæs, Johannes Bratt, *Alminnelig strafferett*, 2. rev. utg., Universitetsforl., Oslo, 1974, s. 144f.

⁵⁶ Andenæs & Bratholm, s. 98f.

⁵⁷ Bratholm, & Matningsdal, s. 214.

andra från livsfara och hjälplikten åvilar var och en oavsett om vederbörande själv varit orsak till nödställdheten eller den farliga situationens uppkomst.⁵⁸

§ 253. Med bøde eller fængsel indtil 2 år straffes den, som, uagtet det var ham muligt uden særlig fare eller opofrelse for sig selv eller andre, undlader

1) efter evne at hjælpe nogen, der er i øjensynlig livsfare, eller

2) at træffe de foranstaltninger, som af omstændighederne kræves til redning af nogen tilsyneladende livløs, eller som er påbudt til omsorg for personer, der er ramt af skibbrud eller anden tilsvarende ulykke.

Stk. 2. Med fængsel indtil 2 år straffes den, som overtræder stk. 1 i forbindelse med flugt fra et færdselsuheld, hvorved nogen er tilføjlet betydelig personskade.

I den danske Straffeloven kriminaliseras passivitet i vissa nödsituationer. Ansvar att agera uppställs oavsett om den handlingspliktige själv orsakat eller förutsett den farliga situationens uppkomst men livsfaran måste ha varit synbar. I dansk doktrin diskuteras huruvida kravet på synbarhet är synonymt med att faran ska vara överhängande. Så torde inte vara fallet. Det diskuteras också huruvida den nödställda med befriande verkan för den handlingspliktige kan avsäga sig hjälpen, till exempel i situationer där den nödställda tycks kunna klara sig själv. Paragrafen antas vara tillämplig även vid underlåtenhet att förebygga effekten av den farliga situationen.⁵⁹ Vad beträffar paragrafens andra punkt stadgas att det av omständigheterna ska vara osäkert huruvida den nödställda är vid liv eller inte men att undsättandet av nödställda alltid ska komma i fråga då det finns en möjlighet till liv. Hjälplikten begränsas till de fall där det inte föreligger en särskild fara eller uppoffring för den handlingspliktige och det blir i slutändan rättens och inte gärningsmannens avvägning av omständigheterna som är avgörande. År 2008 tillades det andra stycket som stadgar straff för flykt vid trafikolycka där en betydlig personskada inträffat. Tillägget syftade till att lagrummet inte bara skulle tillämpas vid uppenbar livsfara eller då någon är till synes livlös utan även i de fall där någon är allvarligt skadad. Paragrafens andra stycke omfattar de personer som varit inblandade i olyckans inträffande medan de som inte har varit inblandade men är närvarande eller kommer till olycksplatsen efter olyckans inträffande fortfarande har en hjälplikt enligt paragrafens första stycke och kan således inte undandra sig sin skyldighet att bistå en nödställd.⁶⁰

⁵⁸ Greve, Vagn & Vestergaard, Jørn, *Strafansvar*, 4. udg., Jurist- og Økonomforbundet, København, 2002, s. 201.

⁵⁹ Greve, Vagn, Dahl Jensen, Poul & Toftegaard Nielsen, Gorm, *Kommenteret straffelov: speciel del*, 10. omarbejdede udg., Jurist- og Økonomforbundet, København, 2012, s. 415f.

⁶⁰ Greve, Jensen, Nielsen, a.a. s. 417f.

I samband med en översyn av Straffeloven i Danmark år 2004 skärptes straffskalan för hjälpplikten. Tidigare stadgades böter eller fängelse upptill tre månader för underlåtenhet att bistå någon som befinner sig i synbar fara men nu kan en underlåtenhet leda till fängelse upp till två år. Denna skärpning motiveras med att den bättre överensstämmer med lagöverträdelsens karaktär med hänsyn tagen till flera andra liknande bestämmelser i den danska Straffeloven.⁶¹

5. Skäl för och emot en lagstadgad allmän skyldighet att bistå nödställda

För att kunna ta ställning huruvida en lagstadgad allmän skyldighet att bistå nödställda är önskvärd i det svenska samhället krävs förutom komparativa inslag fler aspekter. Nedan följer en analytisk del där jag ämnar behandla för- och nackdelarna med en bestämmelse på området ur olika perspektiv och redogöra för min ståndpunkt huruvida en lagstadgad skyldighet att bistå nödställda är önskvärd i Sverige eller inte.

5.1 Moralfilosofiskt perspektiv

För att man i första hand ska kunna överväga en kriminalisering av ett passivt beteende i en nödsituation krävs att det i det allmänna rättsmedvetandet, också kallat folkflertalets uppfattning, föreligger en tanke om att en sådan underlåtenhet är klandervärd. Att anse att civilkurage eller bistående av nödställda är moraliskt berömvärdt är inte det samma som att anse att en kriminalisering av underlåtenhet att bistå en nödställd är önskvärd. Det tyngsta argumentet för en lagstadgad skyldighet att bistå nödställda grundar sig just på moralfilosofiska tankar om att det är stötande med likgiltighet inför andra människors öden. Lagstiftningen ska ses som en uppmaning till ansvarstagande och medmänsklighet. Det finns åsikter inom filosofin som menar att ens frihet endast får begränsas av förbudet att skada andra och att lagstiftaren inte har någon makt att bestämma hur individer i övrigt ska bete sig. Ett annat läger är mer utav den utilitaristiska synen och menar att alla individer är moraliskt skyldiga att aktivt förhindra att något ont inträffar. Argument som bygger på idén om medborgargemenskap och samhällsfördrag framhäver att staten i ett välståndssamhälle måste kunna lägga ett ansvar på medborgarna att agera som hjälpfunktionärer och bistå varandra

⁶¹ Greve, Jensen, Nielsen, a.a. s. 418.

med hjälp för allas trygghet. Teorierna kritiserades i utredningen med utgångspunkt att det blir en svår gränsdragning i vad man ska behöva offra för att bistå annan, om handlingsplikten i det senaste alternativet även ska omfatta individer som inte är medborgare i en stat och om vem som är den yttersta att avgöra tillvägagångssättet för att optimera effekten av sitt goda handlande.⁶² En annan principiellt viktig fråga för strafflagstiftningen i stort är proportionaliteten. Ett exempel är fyndföreseelse som stadgas i 10:8 BrB. I straffskalan återfinns böter för de fall man underlåter att tillkännage hittegoods och underlåter man att fullgöra sin skyldighet med uppsåt att tillägna sig godset återfinns i straffskalan fängelse upp till två år för olovligt förfogande. I nämnda fall rör det sig om egendom varför det argumenteras att ett införande av en straffbestämmelse för underlåtenhet att bistå nödställd skulle bringa proportionalitet och balans i strafflagstiftningen samt lyfta värdet av annat än materiella ting.⁶³

5.2 Politiskt perspektiv

Politiken i sig bygger även den i stort på frågor om moral och synen på ett idealistiskt samhälle. De tyngsta argumenten mot en lagstadgad bestämmelse om allmän handlingsplikt hänför sig till tanken om individens rätt att forma sitt eget liv och ta eget ansvar för sina moraliska ställningstaganden. Diskussionen tar avstamp i frågan om lagstiftarens roll och makt kontra individens frihet men behandlar även problematiken i utformningen av en sådan bestämmelse och dess praktiska tillämpning. Skulle lagstiftaren välja att ha handlingsdirigerande eller andra motiv bakom handlingsplikten minskar det moraliska värdet av handlingen, den är då inte längre företagen av egen god vilja. I beaktan bör också tas intresset av att undvika överregleringar eftersom dessa kan urholka tilliten till rättsystemet och behovet av kriminalisering på området kan vidare diskuteras.⁶⁴

I motsats till den svenska lagstiftarens inställning har grannländerna skärpt straffen för underlåtenhet att bistå nödställd. I dansk rätt kan upp till två års fängelse dömas för försummelse av hjälplikten och i den nyare lydelsen i norsk rätt har man höjt straffet från tre till sex månader. Frågan är hur man ska tolka den nya bestämmelsen med skärpt straff. Har lagstiftaren ansett det vara ytterligare klandervärt med likgiltighet inför andra människors öden så att lagstiftningsmotiven föranleder en mer moralstärkande och handlingsdirigerande

⁶² SOU 2011:16 s. 89-94.

⁶³ A.a. s. 103f.

⁶⁴ Olle Abrahamsson, *Är civilkurage något att lagstifta om?*, SvJT 2011 s. 1-17.

bestämmelse eller är det så att tre månaders fängelse inte räcker för att motivera och vid straff hota allmänheten att agera. Hur den nya bestämmelsen kommer att tillämpas återstår att se. Den nu gällande bestämmelsen har kritiserats för att vara ineffektiv eller snarare överflödigt då den i praktiken inte har tillämpats särskilt ofta. Denna påstådda ineffektivitet används ofta som ett argument mot införande av en allmän skyldighet att bistå nödställda i Sverige.⁶⁵

5.3 Juridiskt perspektiv

Svårigheten med en bestämmelse om en allmän skyldighet att bistå nödställda är avvägnings- och gränsdragningsproblem. Utformningen av en sådan bestämmelse skulle, för att kunna täcka in ett bredare spektra av nödsituationer, behöva vara allmänt hållen varför det i sig skulle skapa oförutsebarhet. Brottstyper som växlar efter person, kunskaper och fysisk kapacitet kan inte anses önskvärda.⁶⁶ En fråga som inte varit föremål för uppsatsen men nämns här i koppling till utformningen av bestämmelsen är vidare teorin om ”the bystander effect”, vilken visar att närvaron av andra människor vid en nödsituation minskar den egna benägenheten att bistå en nödställd person eftersom känslan av eget ansvar försvagas i proportion till antalet människor som befinner sig på platsen. Den lagtekniska problematiken blir då hur personkretsen ska avgränsas.⁶⁷ Ytterligare en fråga är vad som händer om den nödställda fransäger sig hjälpen som den handlingspliktige erbjuder. När ska handlingsplikten anses vara uppfylld?

Ett annat argument mot en lagstadgad handlingsplikt som är av stor vikt är beaktandet av att det föreligger en risk att personer som befinner sig på platsen vid ett våldsbrott, en olyckshändelse eller en nödsituation vid underlåtenhet att agera inte heller kommer våga träda fram som vittnen eller underrätta polisen om vad som hänt eftersom de själva riskerar straffansvar för sin passivitet. En utveckling i denna riktning skulle kunna medföra svårigheter att upptäcka brott, färre vittnen samt komplicerade och resurskrävande brottsutredningar.⁶⁸

⁶⁵ SOU 2011:16 s. 45., O. Abrahamsson, SvJT 2011 s. 1.

⁶⁶ SOU 2011:16 s. 109.

⁶⁷ A.a. s. 97.

⁶⁸ A.a. s. 107ff.

6. Är en bestämmelse om allmän handlingsplikt önskvärd i svensk rätt?

Före påbörjande av denna uppsats var jag mycket kritisk till att det i svensk rätt inte finns en skyldighet att bistå en nödställd. Inte enbart för att jag anser det mycket stötande att man kan gå ostraffad om man vid ett tillfälle trots förmåga och hjälpmedel kunnat bistå en nödställd men valt att inte göra det, utan även för att jag känner en rädsla för det som jag uppfattar vara verkligheten idag, att folk vänder ryggen till och låtsats som att de ingenting sett och ingenting hört. Nu, efter uppsatsen, har jag en större förståelse för den ståndpunkt man har valt att inta i svensk rätt. Denna ståndpunkt förmedlar att ett praktiskt behov av en sådan bestämmelse inte finns i dagsläget och att bestämmelsen i sig inte hade kommit att ändra människors benägenhet att bistå varandra. Alla de argument som anförts som skäl mot en lagstiftning väger sammantaget tyngre än skälen för en lagstiftning, särskilt med beaktande av vad en bestämmelse om allmän handlingsplikt skulle kunna leda till vad gäller vittnen och anmälningar.

Att likgiltighet inför andra människors öden endast är ett förkastligt beteende, men inte straffbart, har jag dock svårt att acceptera. Underlåtenhet att bistå en nödställd, i de fall man hade kunnat göra det efter beaktande av omständigheter i varje enskilt fall, har för mig en grad av klandervärdighet vars fördömande inte bör stanna vid en ”kännbar social reaktion”. Att föreslå att en sådan bestämmelse införs i enbart handlingsdirigerande syfte utan större sanktioner är inte heller hållbart. Å andra sidan, att ha alltför stränga straff skulle inte skapa balans och proportionalitet i strafflagstiftningen samt att det vid brott skulle avskräcka personer som bevittnat händelsen men själva underlåtit att ingripa att anmäla brottet. Avvägningen måste göras på ett sådant sätt att bestämmelse blir effektiv och efterföljs. Jag vill tro att en sådan bestämmelse trots allt ger ett incitament att agera och i de fall där man personligen inte har förmåga eller hjälpmedel att bistå annan agerar på annat sätt, genom att tillkalla hjälp eller anmäla brott. Enligt min mening är en bestämmelse om en allmän skyldighet att bistå nödställda önskvärd. Ett uteblivet ansvarsutkrävande måste inte nödvändigtvis innebära en legitimering av det klandervärda beteendet men att acceptera en oönskad följd som utan större ansträngning hade kunnat hindras är enligt mig inte godtagbart.

Dynamiken med denna belysta problematik är just att den har så väl moralisk som rättslig natur. Här finns inget självklart svar på vad eller hur man borde göra då dessa tillvägagångssätt är många och synpunkterna ännu fler. Det allmänna rättsmedvetandet säger oss att ett moraliskt klandervärt beteende inte är acceptabelt men frågan är hur många som ställer sig positiva till en lagstiftning på området och vad en sådan lagstiftning i praktiken skulle få för verkan. En sak är säker, denna diskussion har med uppsatsens avslut inte nått sitt slut, hur man i framtiden väljer att hantera denna fråga återstår att se.

Käll-och litteraturförteckning

Författningar

Sveriges Rikes Lag, gillad och antagen på riksdagen år 1734

Strafflag(1864:11), gifwen Stockholms Slott den 16 februari 1864

Lag (1951:649) om straff för vissa trafikbrott

Brottsbalk (1962:700)

Räddningstjänstlag (1986:1102)

Tobakslag (1993:581)

Sjölag (1994:1009)

Trafikförordning (1998:1276)

Lag (2003:778) om skydd mot olyckor

Luftfartslag (2010:500)

Danmarks straffelov 1930-04-15

Norges straffelov 1902-05-22 nr.10, 2005-05-20 nr.28

Offentligt tryck

Motioner

Motion nr 16 i första kammaren, år 1963, om underlåtenhet att bistå nödställd.

Motion nr 17 i andra kammaren, år 1963, om underlåtenhet att bistå nödställd. .

Motion 1971:173, om straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå annan person i nödsituation.

Motion 1972:899, om straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå annan i nödsituation.

Motion 1997/98: Ju 718, skyldighet att bistå den som befinner sig i nöd.

Motion 1997/98: Ju720, medverkan och passivitet vid brott

Motion 2000/01: ju16, med anledning av prop.2000/01:85 förberedelse till brott m.m.

Motion 2001/02:Ju274, skyldighet att bistå nödställd.

Motion 2002/03:Ju302, skyldighet att bistå nödställd.

Motion 2003/04:Ju206, skyldighet att bistå nödställd.

Motion 2005/06:Ju245, bistående av nödställd.

Motion 2005/06:Ju438, ny lag om utvidgat krav på ingripande vid brott m.m. en s.k. civilkuragelag.

Mot. 2005/06:Ju448, straffbeläggning av underlåtenhet att ingripa mot våldsbrott.

Motion 2006/07:Ju208, bistående av nödställd.
Motion 2007/08:Ju212, skyldighet att bistå nödställd.
Motion 2008/09:Ju213, skyldighet att bistå nödställd.
Motion 2008/09:Ju222, bistå nödställd.
Motion 2010/11:Ju360, civilkuragelag.
Motion 2011/12:Ju365, civilkuragelag.
Motion 2013/14:Ju258, civilkuragelag.
Motion 2013/14:Ju265, civilkuragelag.

Betänkande

Betänkande JuU 1971:16, om straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå annan person i nödsituation.
Betänkande JuU 1972:18, om straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå annan person i nödsituation.
Betänkande 1997/98:JuU9, straffrättsliga frågor.
Betänkande 2000/01:JuU25, förberedelse till brott.
Betänkande 2005/06:JuU22, straffrättsliga frågor.

Direktiv

Dir. 2009:82 Skyldighet att agera vida farliga situation eller att bistå nödställda

Utredningar

SOU 1944:69 Straffrättskommittéens betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.
SOU 1953:14 Straffrättskommittéens förslag till brottsbalk
SOU 1983:77 Effektiv räddningstjänst
SOU 1996:185 Straffansvarets gränser, Del I, Del II.
SOU 2011:16 Allmän skyldighet att hjälpa nödställda?

Propositioner

Prop 1962:10, Kungl. Majt:s proposition med förslag till brottsbalk,
Prop. 2000/01:85 med förslag till lag om förberedelse till brott m.m.

Departementspromemoria

Ds 1993:15, Efter Lindome.

Litteratur

Sveriges Rikes Lag, gillad och antagen på riksdagen år 1734, till 250-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva tryckta upplagan av år 1780, rättshistoriskt bibliotek, 1:a serien, 37:e bandet

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013

Strahl, Ivar, Bergendal, Ragnar & Beckman, Nils (red.), *Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten*, 2., [revid.] uppl., Norstedt, Stockholm, 1957

Greve, Vagn & Vestergaard, Jørn, *Strafansvar*, 4. udg., Jurist- og Økonomforbundet, København, 2002

Greve, Vagn, Dahl Jensen, Poul & Toftegaard Nielsen, Gorm, *Kommenteret straffelov: speciel del*, 10. omarbejdede udg., Jurist-og Økonomforbundet, København, 2012

Andenæs, Johannes Bratt, *Almindelig strafferett*, 2. rev. utg., Universitetsforl., Oslo, 1974

Johs. Andenæs, Anders Bratholm, *Spesiell strafferett*, Utvalgte emner, 3.utgave, Oslo, 1996

Bratholm, Anders & Matningsdal, Magnus (red.), *Straffeloven med kommentarer. D. 3, Forseelser*, Universitetsforl., Oslo, 1998

Artiklar

Zaremba, Maciej, *Orättens rötter*, Moderna Tider, nr 62-63, årgång 6, 1995/1996

Annika Norée, *Underlåtenhet inget brott utan stöd i lag*, artikel i JT 2003/04

Olle Abrahamsson, *Är civilkurage något att lagstifta om?*, artikel i SvJT 2011

Rättsfall

NJA 1988 s 444

RH 1997:1

Elektroniska källor

<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28?q=straffeloven>